

használaton át a szakrendig) oktatásának módszertani lehetőségei, használható eszközök az oktatásban. Csapongtunk, de egyben valamennyien egyetértettünk: ezen a délutánon olyan folyamat kezdődött meg, amelyet érdemes folytatni, hiszen van mit tanulnunk egymástól.

Egy könyvtárostánár életútja kapcsán gyűltünk össze, s észre kellett vennünk, hogy milyen sokan vagyunk, akik a nyomdokain járunk: ki azért, mert könyvtárat teremtett, ki azért, mert fontos számára a helytörténet, ki pedig azért, mert könyvtárpedagógiai munkája kiemelkedő. Rég láttam ennyi egymásra csodálkozó, mosolygós könyvtárostánárt együtt gondolkodni. Valamennyiükre illett ott, abban a pillanatban, amit Győri Gáspár mondott nem sokkal halála előtt: „Az is lehet boldog, aki könyvtárostánárrá lesz Magyarországon!” (H. Zs.)

Tabula Hungariae...

Tudományos ülés és kiállítás a Lázár-térkép megjelenésének 475. évfordulója alkalmából

Szép magyar térkép 2002

Digitális magyar térkép 2002

(Kiállítások és a verseny díjainak átadása)

2003. március 21-én az Országos Széchényi Könyvtár három jelentős térképészeti rendezvénynek adott otthont. A *Szép magyar térkép 2002* és a *Digitális magyar térkép 2002* című pályázatok eredményhirdetésével és a díjazott pályaművekből rendezett kiállítások megnyitásával egy napon *Tabula Hungariae...* címmel a Kárpát-medence térképtörténete szempontjából jelentős Lázár-térkép megjelenésének 475. évfordulóján tudományos konferencia és kiállítás vette kezdetét.

1528. május közepén jelent meg Ingolstadtban Magyarország első nyomtatott térképe, a *Tabula Hungariae*. Az évszázadokon keresztül csak leírásokból ismert mű az 1880-as években bukant elő az ismeretlenség homályából. A térképet *gróf Apponyi Sándor*, a nagy könyvgyűjtő vásárolta meg, és 1924-ben az ő adományaként került az Országos Széchényi Könyvtárba. A térkép a Mohács előtti Magyarország képét tárja

elénk, segítségével feltárul előttünk a középkori Magyarország XVI. század elejére kialakult településszerkezete, amelynek egy része a százötven éves török uralom alatt elpusztult.

A térkép készítőjéről annyit tudunk, hogy egy bizonyos Lázár (kereszt)nevű személy volt a XVI. század első évtizedeiben. Foglalkozásáról a források csak azt tartották szükségesnek lejegyezni, hogy „secretarius”, azaz „titkár” lehetett, és Bakócz Tamás (1442–1521) esztergomi érsek idején és környezetében élt és működött. Egyetemet nem végzett, szakértelmét a mai középfokéú oktatásnak megfelelő iskolák keretei között végezhetette, azaz „deák” volt. Lázárt a források magyarként említik, és ezt térképének névanyaga is megerősíti.

Mivel a térképen a XVI. századi Magyarország határain túli területeket csak az ország déli részein ábrázolták, feltételezhető, hogy a török elleni harc szempontjából fontos déli végvárrendszer ábrázolása volt a mű elkészítésének legfőbb célja. A rendszert két párhuzamos, egymástól száz kilométernyi távolságban húzódó végvárlánc alkotta. Az első a magyar királyság déli határain kívül Havasalföld határától az Adriáig tartott. E védelmi vonal mögött húzódott a második védelmi rendszer, amely Temesvártól indult, érintette Nándorfehérvárt, és Zenggnél érte el az Adriai-tengert.

Lázár deák 475 éves térképe

Az ülészak levezető elnöke *dr. Klinghammer István*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora, az ELTE TTK Térképtudományi Tanszékének vezetője volt. Köszöntő beszéde után *Fazekas Istvánnak*, a Magyar Országos Levéltár bécsi delegátusának adta meg szót, aki a XVI. századi Magyarország történeti-politikai viszonyait taglaló előadást tartott. Szólt a II. Lajos magyar király halála után támadt zűrzavaros állapotokról, a koronáért harcoló két párt küzdelméről. Az I. Ferdinánd magyarországi uralmának kezdeteire fókuszáló nyitóelőadás a Lázár-térkép létrejöttének megismeréséhez nyújtott nélkülözhetetlen történeti háttérismereteket.

Tóth Gergely, az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának fiatal kutatója Cuspinianus és a Lázár-térkép kapcsolatát taglalta. A XVI. században tevékenykedő humanista Miksa császár követe és a bécsi egyetem rektora volt. A Lázár által összeállított, majd Georgius Tanstetter Collimitius által kiegészített térképet Cuspinianus adta ki 1528-ban, Ferdinánd magyar és cseh királynak ajánlva.

Haader Lea, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tagja, az ELTE BTK oktatója a térkép helyesírás-történeti vizsgálatát mutatta be közel száz helynévvel illusztrálva. Elmondta, hogy a helynevek írásmódja általában egyértelműen árulkodik az adatközlők nemzetiségéről. A szerzett adatokból több különféle nyelvjárási állapot, hiperkorrekció és tudatos nyelvi archaizálás olvasható ki, ezek mellett a korabeli munkálatok során jelentkező német nyelvi hatásról is értesülünk.

Bak Borbála, az ELTE BTK Történeti Segédtudományok Tanszékének oktatója a térkép nagyobb egységei: a tájnevek megjelenési formáit taglalta és vetette össze a mű későbbi kiadásában található névanyaggal.

A délelőtti szekció zárásaként az ELTE TTK doktorandusza, *Guszlev Antal* beszélt „mai megközelítésben” a konferencia tárgyáról. A digitalizált dokumentumból térinformatikai elemzéssel vizsgálva kiolvasható, hogy milyen módszerrel is történt közel ötszáz éve a térkép helynévanyagának felvétele. A sok esetben folytonos egyenes vonal mentén található településrajz arra a tényre utal, hogy az adatfelvétel egymás mellett láncszemként található falvak bejárása során készült.

A szünet után *Török Zsolt*, az ELTE TTK Térképtudományi Tanszékének oktatója a kora-

beli európai térképészetről beszélt. Alapos – *Kortársak és kartársak* címet viselő – kitekintésben Ptolemaios Kr. u. II. századi térképének középkori, majd humanista recepcióját, továbbá a reneszánsz tudósok által akkor használt legfejlettebb eszközöket, módszereket és térképeket, vagyis a Lázár-térkép kortársait mutatta be.

Mélykúti Gábor, a BMGE Építőmérnöki Karának docense – Guszlev Antalhoz hasonlóan – mai szemmel elemezte a dokumentumot. A térkép átmenetet képez az atlasz-térképészet és a topográfiai térképészet között, de a síkrajz, domborzatrajz és névrajz megléte miatt nagyjából a topográfiai térképészet mai kívánalmainak felel meg. Elkészítéskor földrajzi koordináták csillagászati meghatározását végezhetnék el a közreműködők, de különféle itinerariumokat is használtak. Munkájuk során, amelyhez Buda jelentette a viszonyítási alapot, korábbi tapasztalatból a nagyobb városok távolsága már eleve ismert volt.

V. Ecsedy Judit, az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai Szerkesztőségének a munkatársa a korai nyomtatott térképek szövegsokszorosításának jellemzőiről beszélt. Előadása jól szemléltette a dúcok, nyomólemezek használata során a térképeken megjelenő kezdeti hibákat, hiányosságokat, de kitért azokra a tipográfiai törekvésekre is, amelyek a szövegek egyre esztétikusabb elrendezésére irányultak.

Pálffy Géza – az első előadóhoz hasonlóan történeti témát választva – a késő középkori Magyarország törökellenes határvédelméről beszélt. A törökökkel való mindennapos érintkezés és a háborús állapotok miatt a Lázár-térképen kívül is léteztek térképek a vizsgált korszakban, tehát a rendelkezésünkre álló csekély számú hasonló természetű forrás nem azt jelenti, hogy a XVI. század első felében csak a Tabula Hungariae és annak változatai léteztek. Továbbra is kérdéseket vet fel, hogy a Kárpát-medencét miért kelet-nyugati, és miért nem észak-déli tájolásban vetették térképre.

A konferencia végén a levezető elnök megköszönte *dr. Plihál Katalinnak*, az Országos Széchényi Könyvtár Térképtára vezetőjének, hogy az évfordulóra ilyen színvonalas és változatos témájú ülészakot szervezett. A kiállításon a Lázár-térkép és annak változatai szerepelnek. Az eredeti dokumentumok mellett megtekinthetők

A „Ramóczy Valerián Magyarország rövid földleirása. Egy földképpel” című kiadvány térképmelléklete, amely Pozsonyban jelent meg 1836-ban. Harmadik megjobbított kiadás. Bucsánszky Alajos tulajdona. (Az elektronikus változatot a MEK gyűjteményéből vettük át.)

azok nagyított, külön a kiállításra készített kiadásai is, amelyek a részletesebb böngészést teszik lehetővé.

Dr. Plihál Katalin a Tabula Hungariae utóéletéről szólva elmondta, hogy 1553-ban a velencei Giovanni Andrea Vavassore adta közre a Tabula Hungariae-t, amelyet fába metszettek és négy nyomódúcról sokszorosítottak. Az egyetlen ismert példány Apponyi gróf adományaként került az Országos Széchényi Könyvtárba.

Rómában a Tabula Hungariae két változata is napvilágot látott. Az első változatot Pirro Ligorio készítette, ennek „A” variánsa a II. világháború alatt elpusztult, a „B” variánsból több példányt őriznek, egyet többek között az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában. A második változat „A” variánsát Antonio Lafreri 1558-ban adta közre, egyetlen ismert példánya a British Library féltve őrzött kincse. A „B” variánsból,

amelyen 1559-es évszám van feltüntetve, többek között az Országos Széchényi Könyvtár is őrzi példányt. A „C” variáns, amely Lafreri halála után annak unokaöccse, Claudio Duchetti műhelyéből került ki 1577 után, egyetlen önálló lapját az Országos Széchényi Könyvtár őrzi. A „D” variáns Giovanni Orlandi műhelyében készült a XVII. század elején, és két példánya közül az Országos Széchényi Könyvtár őrzi az egyiket.

Zsámboky János, kora egyik legműveltebb tudósa, 1566-ban adta közre saját Tabula Hungariae-változatát, amelyet réznyomó-lemezekről nyomtattak. Könyvtárunk példánya szintén gróf Apponyi Sándor ajándékaént került a Régi Nyomatványok Tárába.

A nemzeti kincsünket bemutató kiállítás megnyitójával egy napon került sor az Országos Széchényi Könyvtár és a Lázár Deák Térképészeti Kuratórium szervezésében a Szép magyar térkép 2002 és a Digitális magyar térkép 2002 című kiállítások megnyitójára és a verseny díjainak átadására. A díjakat dr. Monok István, az OSZK főigazgatója adta át. A Térinformatika című szakfolyóirat különdíját Szabó Szilárd, a Túrakerékpárosok Szövetsége által alapított vándorkupát Búzás Károly nyújtotta át az arra érdemes pályázóknak. (Ekler Péter)